

BRITTA LUNDGREN

Vila, empati, realism – om kvinnlig vänskap

Vad betyder vänskap för kvinnor idag?

Det är den grundläggande frågan i Britta Lundgrens undersökning om vänskapens kulturella organisation. I denna artikel analyserar hon kvinnliga deltidsarbetandes relationsmönster. Vänskapen underordnas i hög grad en dominerande äktenskapsideologi och väninnerrelationerna utmärks av vila, empati och realism.

Vad betyder vänskap för kvinnor idag? Detta är en grundläggande fråga i mitt nyligen påbörjade etnologiska forskningsprojekt om *Vänskapens kulturella organisation*. Det huvudsakliga materialet består av frågelistsvar och egna intervjuer. Frågelistan »Vänner och bekanta» utsändes av Nordiska museet 1983. Här ombads kvinnor och män i olika åldrar berätta om sina erfarenheter. De över hundra svaren ger en omfattande provkarta över betingelser, utvecklingsfaser och variationer på temat vänskap. Denna artikel baserar sig dock på de intervjuer med kvinnor som jag gjorde under hösten 1991.

Intervjuerna visade ett relationsmönster som var odramatiskt och vardagligt, uttryckt i vila snarare än i rörelse och i lågmäldhet snarare än i expressiva åthävor. Kvinnor berättar om relationer som tämligen smidigt och friktionsfritt inordnas i den vardagliga rytmen. Detta kan kontrasteras mot den bild av vänskap jag fått genom den omfattande litteraturen om vänskap. I jämförelse med de ofta idealiserande och dramatiska beskrivningar jag funnit (Lundgren 1991) tedde sig intervjuerna närmast färgfattiga och orepresentativa. Är det här verkligen *riktig* vänskap? Borde den inte artikuleras tydligare? Skall den inte prioriteras på ett annat sätt?

För att kunna studera vänskap som vardaglig praxis ur ett kulturanalytiskt och könsteoretiskt perspektiv är det emellertid nödvändigt att frigöra sig från såväl vänskapens högtidsretorik som från dess vardagliggjorda tankemönster. Att utgå från att vänskap är ett kulturellt fenomen är ju också ett inomvetenskapligt förgivettagande – att den som alla andra företeelser har sin kulturella institutionalisering i form av ritualer, normer och trosföreställningar. Det etnologiska perspektivet är således ett annat än sociologens eller psykologens. För mig handlar det främst om att se hur den kulturella livsformen och vänskapsmönstret samspelar, är beroende av och upprätthåller varandra.

Forskning om vänskap

Litteraturen om vänskap innehåller många definitionsförsök. Antropologen Robert Paine diskuterar hur definitionerna är beroende av den olikartade mening som tilldelas vänrelationer i olika kulturer och även bland skilda grupper inom en kultur, men poängterar också betydelsen av vissa universella analytiska redskap, i hans terminologi *rules of relevancy* och *standards of equivalency*. Paine menar att de olikartade sätten att definiera vänskap

härstammar från dessa två grunddrag. Med *rules of relevancy* avses att varje vänskap utformar själv sina regler och normer för vad som är tillåtet och önskvärt inom relationen. Ibland är dessa normer konsistenta med kulturen i stort, men enligt Paine är reglerna dolda för insyn utifrån. De baserar sig på och skyddas av vänskapens intima, slutna och konfidentiella karaktär. Det andra universalistiska draget enligt Paine är att vänskapen grundas på likhet och ömsesidighet, men att detta inte ska förväxlas med ekonomiska teorier om reciprocitet, utan varje vänskaps likhetsvärdering är unik. Så kan alltså olikhet »förhandlas» och balanseras till likhet av parterna. (Paine 1969)¹

Nästan undantagslöst är de vetenskapliga definitionerna generaliserande, hierarkiserande och värderande. Generaliserande därför att man söker allmängiltiga principer som trofasthet, varaktighet, tillit och intimitet. Hierarkiserande och värderande därför att man oftast prioriterar den sanna, riktiga vänskapen, vilken lyfts fram i förhållande till andra relationer. Andra gemensamma drag är att det privata och unika i relationen betonas samt dess icke-institutionaliserade karaktär. Det finns alltså en tendens att se relationens kvalitet i sig, inte hur den påverkas och förändras av strukturella och situationella faktorer.

Trots att de flesta forskare fastslår att vänskap och dess fundamentala betydelse är ett nästan orört forskningsfält föreligger en mängd teoretiska och empiriska studier som försöker fånga dess innehåll och mening. Det finns många orsaker till ökningen av vänskaps- och relationsforskningen inom vitt skilda vetenskaper. Uppkomsten av en »science of relationships» (O'Connor, 1992, Hinde 1979) stimulerade intresset för relationers psykologiska natur och de processer som skapade och vidmakthöll dem. Inom detta fält har vänskap betraktats som ett universellt behov, som en nyttobetonad relation eller som något speciellt nödvändigt i vår moderna tid med dess sociala fragmentisering och individualisering. Antropologer har pekat på hur lite vänskap är utforskat jämfört med exempelvis släktskap och sökt relativisera vänskapen genom att göra dess framträ-

dandeformer kulturspecifika. (Brain 1976, Caplan and Bujra 1978). Vidare finns studier om hur kulturell verbal och nonverbal kommunikation skapar diskurser eller delade meningshorisonter och hur dessa också reflekterar och förstärker såväl klassposition som dominerande ideologier rörande samlevnad och äktenskap. (Se t ex Gullestad 1984).

Förhållandet mellan kön och vänskap är ett centralt tema på det här forskningsområdet. I vår tid är det en vanlig uppfattning att kvinnor är »bättre på vänskap» än män. Kvinnor anses mera relationsinriktade och ha lättare för att prata och just att kunna tala och öppna sig är också ett kännetecken för vänskap. I uppfostran till kvinna ingår betoning på omsorg, hänsyn, inlevelse – egenskaper som samtidigt utgör »vänskapsfrämjande» element i vår kultur. Det har inte alltid varit så. Manliga filosofer, tänkare och författare som Homeros, Aristoteles, Sokrates, Cicero, Montaigne, Shakespeare m fl har diskuterat och sökt odödliggöra vänegenskapernas manliga karaktär. Det är påfallande hur den kvinnliga vänskapen osynliggjorts och förlöjligats åtminstone fram till 1970-talet (O'Connor 1992). Den har varit underrepresenterad i skönlitterära beskrivningar, framställd som fälsk skvalleraktig och kvinnors biologi har påståtts göra fiendskap mellan kvinnor oundviklig p g a svartsjuka och behov av manlig uppskattning. Forskare som Carroll Smith-Rosenberg (1975), Lilian Faderman (1980), och Janice Raymond (1986) tillhör klassikerna i erövrandet av kvinnlig vänskap som vetenskapligt fält. Kvinnorörelsens slogan »det personliga är politiskt» öppnade för forskning om det privata samhälleliga och kulturella betydelse. Kvinnliga relationer (vänskap, systerskap) har tenderat att idealiseras och detta har också förstärkts av kvinnorörelsens strävan efter systersolidaritet. På senare år har märkts försök att också problematisera de mörkare sidorna i vänindeförhållanden (Egelund Christiansen och Malmqvist 1989, Orbach och Eichenbaum 1989).

Kön som variabel eller som teoretisk utgångspunkt i forskningen om vänskap finns företrädesvis bland sociologer, socialpsykologer och psykologer. Dock är det en nära nog

omöjlig uppgift att klarlägga vilka studier som baserar sig på en »essentialistiskt» eller »konstruktivistiskt» influerad syn på kvinnor och kvinnlighet, på män och manlighet. Den förstnämnda utgår gärna från antaganden att vänskapskraven är lättare att uppfylla för kvinnor, att den intimitet, omvårdnad och närhet som de flesta kulturbundna definitioner av vänskap kräver återfinns hos kvinnor som grupp p g a psykologiska grundförutsättningar och delade erfarenheter. Den andra uppfattningen bygger på antagandet att könskaraktärerna är ytterst variabla och »konstrueras» utifrån ett komplicerat samspel av faktorer härrörande från tid, rum, social och kulturell miljö. Att de essentialistiska respektive konstruktivistiska utgångspunkterna oftast inte är medvetna eller separerade hos forskarna själva är tydligt. Det är remarkabelt hur de flesta studier utgår från motsägelsefulla, ibland underbyggda, men ofta helt oreflekterade antaganden om hurvida det är kvinnor eller män som är »bäst på» vänskap. De flesta författare i tidskrifter som *Journal of Social and Personal Relationships*, *Sex Roles*, *Psychology Today* och *Psychology of Women Quarterly* förutsätter att kvinnligheten (det varierar om man medvetet eller omedvetet ser denna som »essentiell» eller »kulturell») predestinerar kvinnor till djupare och intimare vänskapsförhållanden och denna premis styr hypoteser och frågeställningar. Det finns dock även rätt många studier, som utgår från det precis motsatta, den historiskt sett äldre uppfattningen att män bättre klarar att vara vänner (t ex Wright 1982). Hit kan också räknas sociobiologen Tigers spekulativa resultat att män klarar vänskap bättre därför att de av överlevnadsskäl måste samarbeta (Tiger 1974), en tes som kritiseras av bl a Gibbs, Auerbach och Fox (1980).

De studier jag läst har haft vitt skilda arbetssätt, antingen det som vi brukar kalla »amerikaniserade» skildringar med fallbeskrivningar av vänindeförhållanden bland företrädesvis framgångsrika vita högutbildade kvinnor (se t ex Rubin 1987, Block och Greenberg 1985, Orbach och Eichenbaum 1989) eller rent »kliniska» statistiska undersökningar där intentionen är att operationa-

lisera, värdera och mäta vänskap mellan kvinna och kvinna, man och man och kvinna och man. Ett vanligt sätt är att mäta graden av intimitet, dvs i hur hög grad individer avslöjar sig själva och sitt innersta (self-disclosure) i vänskapsförhållanden. Som ett exempel kan nämnas den amerikanska psykologen Helen Mayer Hackers djupintervjuer med frågor som: »Vad talar ni om? Vad talar ni inte om? Diskuterar du andra vänner med din vän? Händer det att du ljugar eller håller tillbaka information till din vän? Hur mycket litar du på att din vän inte drar fördel av dina förtroenden? Känns det bra att avslöja både styrka och svaghet?» Svaren kodas in i grupper om hög, låg eller måttlig self-disclosure. Hackers undersökning visar bl a att 40 % av kvinnorna i jämförelse med 38 % av männen har hög self-disclosure när det gäller vänskapsrelationer med samma kön. För vänskap över könsgränserna sjunker siffran för både män och kvinnor till 32 %. Den högsta frekvensen av hög self-disclosure återfinns hos arbetarklasskvinnor medan män från arbetarklassen hade den lägsta, dock ej i vänskap med kvinnor, då värdena blev högre igen. (Hacker 1981). Många studier mäter grad av intimitet, omvårdnad och upplevelse av glädje och spontanitet (t ex Sapadin 1988; Williams 1985), värden för stimulans, utnyttjandegrad, ego support, självbekräftelse, frivilligt beroende (Wright 1982 m fl) eller vilka regler och normer som finns och hur dessa rangordnas (Argyle och Henderson 1984).

Trots att en av de starkaste teoretiska inriktningarna har rört sambandet kön/vänskap är det svårt att få fram entydiga svar rörande betydelsen av vänskap i kvinnors liv idag. Det vi definierar som vänskap finns inom den privata sfären och förutsätter livsformer dominerade av ett kapitalistiskt ekonomiskt system och en kärnfamiljsideologi. Vänskapens mening bör analyseras utifrån en förståelse av kvinnornas liv i strukturella, ideologiska och situationella termer. Sådan forskning befinner sig fortfarande i sin linda.

Att intervjua om vänskap

I min egen intervjuundersökning har jag hittills träffat tio kvinnor. De är mellan 29 och

FOTO: Inger Harnesk.

39 år och arbetar i yrken som receptionist, undersköterska, barnmorska, sjukvårdsbiträde och städerska. Samtliga är gifta eller samboende och har barn. Deras livsform kan närmast karaktäriseras av vad Tora Friberg benämner lönearbetarlivsform. Denna utmärks bl a av att kvinnor helst arbetar deltid när barnen är små, har oregelbundna arbetstider och ofta en »traditionell» arbetsfördelning i hemmet. Släkten bor nära och har stor betydelse både som ungängeskrets och för att utbyta tjänster. Gruppen utmärks också av relativt starka mor/dotter eller syster/systerförhållanden (Friberg 1990:297).

Intervjuerna ägde rum under dagtid i kvinnornas bostad. Några av dem var »barnlediga» och några hade deltidarbete varför de var hemma under dagtid. Kvinnorna var positivt inställda till intervjun, de tyckte att ämnet var intressant, men svårt och jag hade en känsla att de efteråt funderade mycket på vad vi pratat om.

I mitt fortsatta resonemang har jag använt åtta av intervjuerna. Syftet är att diskutera

några framträdande teman och formulera ett antal frågeställningar för vidare forskning. Särskilt vill jag visa hur vänskapens praxis hos dessa kvinnor *anpassas till* och *understödjer* den rådande livssituationen med make, barn och deltidarbete.

Den relativa fåordigheten

Min intention var att göra ostrukturerade intervjuer. Jag tänkte mig ett flöde av prat som skulle ge ett rikhaltigt stoff till detaljerade beskrivningar av vänskapens praxis. I stället mötte jag fåordighet. Detta visade sig vara ett svårpratad ämne för de flesta. Följaktligen blev intervjuerna relativt korta. Jag hade berett mig på några timmars samtal, men i regel var det »slutpratad» efter ca 1 1/2 timme. Efter att jag renskrivit intervjuerna lät jag kvinnorna läsa dem och göra tillägg och kommentarer.

Jag provade olika ingångsstrategier vid samtalen. Ett sätt var att be dem tala om vilka olika benämningar de använde, vän, vänin-

na, kamrat, kompis, bekanta etc, och utifrån detta spinna vidare på vänskapsrelationernas betydelse. Vissa hade väldigt lätt att skilja kategorierna åt, medan andra till en början stod främmande inför indelningarna och det framgick att detta inte var relevanta tanke-kategorier för dem. Jag testade andra sätt – bad dem berätta om sitt liv, sin barndom, sina intressen för att på det sättet fånga upp vänska- pen i livssammanhanget.

Att definiera vänskap

Det finns en påtaglig överensstämmelse bland kvinnorna när det gäller uppfattningar om vänskapens väsen. Vid varierande tidpunkter under intervjun bad jag dem försöka definiera vad de menar med orden vän och vänskap. Ibland ställde jag frågan inledningsvis, ibland när samtalet pågått en stund. Hos samtliga frammanar ordens känslomässiga styrka en högtidlig känsla och en sparsamhet i uttryckssätten. Kvinnorna po- ängterar att det är svårdefinierat och drar sig lite för att brodera ut med superlativer. Vän- skap är »något ganska heligt», det är »himla svårt, det där måste man ju smaka på när man blir frågad så här».

Några av kvinnorna tar hjälp av vardagliga situationella beskrivningar för att beskriva vad en vän är. En menar att »man kan komma till en vän och gå i kylskåpet och ta ett glas mjölk utan att man kan säga att man stjälar, att dom litar på en.» En annan berättar om en situation när hon just gått med i Viktväktarna och som hjälpte henne se vem som var en vän och inte. Hennes båda bästa vänner försökte inte »hjälpa» henne genom att avstå från att ställa fikabröd på bordet utan sa i stället: »ja du måste lära dig att det ska stå bullar på bordet. Jag gör dig en björntjänst om inte vi får ha bullar på bordet». »Jag vart ju skitförban- nad» berättar kvinnan, men tillade sedan att hon insett att vännerna hade rätt och hade bett om ursäkt för att hon blivit sur. Den här händelsen använder hon för att för mig ex- emplifiera riktiga vänners beteende.

Vilka är då vännerna? Kvinnorna räknar nästan undantagslöst upp kvinnliga vänner, oftast rör det sig om en, två eller tre nära vän- ner. Det kan vara barndoms- eller ungdoms-

kontakter som stått sig genom åren, arbets- kompisar eller nyfunna väninnor t ex från BB-vistelsen eller ens barns dagmamma.

»Hon var dagmamma. Och det kändes på en gång när jag kom dit med pojken att det här funkar direkt. Vi kunde sitta och prata precis som om vi känt varann jättelänge. Annars kan det lätt bli lite stelt, vi är ju relativt jämnåriga och så där men att... ja vi kände att vi var på samma banor, vi kunde skämta mycket och det funka jättebra på en gång alltså.»

I de flesta fall lever väninnorna under likarta- de betingelser som kvinnorna själva, dvs som deltidsarbetande, gifta, eller i samboförhål- landen och med barn. De bor ofta i grannska- pet, men ibland upprätthålls kontakten mest genom telefon och besök då och då. Att ha barn beskrivs som en vattendelare som kan avgöra om en vänskap består eller vilka nya kontakter man skaffar sig. Kvinnorna fram- håller de förändrade värderingar man får som förälder och att man söker sig till likasin- nade:

»Om du inte har samma värderingar, om hur barn ska uppföra sig, det tänker man ju inte på innan, men en vänskap kan ju gå förlorad på grund av det.»

De gemensamma drag som tydligast fram- kommer i definitionerna av vänskap och vän- ner är *tilliten* och *ordhålligheten*. En vän är nå- gon att lita på och det man säger till en vän går inte vidare till andra. Det är »en som stäl- ler upp både när det är roligt och tråkigt och en som jag kan förlita mig till, vän det är det närmsta, det betyder väldigt mycket för mig». Det är »nån att gå till, hundra procent- tigt förtroende, lita på, obegränsat förtroen- de. Både i handling och tanke, att finnas där...» Ordhålligheten prioriteras alltså starkt och utgör också en av orsakerna till att samtalen blev förhållandevis magra på be- skrivande detaljer. Kvinnorna använder ett konkret och erfarenhetsnära språk utan om- skrivningar och abstraktioner. De försöker beskriva sina vänskapsrelationers innehåll utan att samtidigt begå det värsta vänskaps- övertrampet – att vara illojala och prata bred- vid munn. Kvinnornas dilemma under inter- vjuerna var att svara på mina frågor om vad man gör eller pratar om både konkret och

utan att lämna ut sina vänner. Här kan det föreligga stora skillnader mellan olika grupper och individers språkliga praktik. Man kan jämföra med etnologen Karin Lindvalls intervjuer med högutbildade kvinnor (lärare, journalister, psykologer, socionomer, forskarstudenter) om deras mödrar. Denna undersökning med »några av det moderna svenska samhällets ideologiförmedlare och välfärdsadministratörer — en kategori som talar ofta, gärna och mycket och på vissa sätt — diskursiv förståelse och talande är dess specialitet» ger helt andra resultat vad gäller prat- och definitionsbenägenhet. (Lindvall 1987)

»Sätt på kaffet så kommer jag» —
Vänskapens tid och rum

I den här gruppen förefaller vänskapens praxis i form av besök, telefonsamtal och andra aktiviteter i hög grad vara *anpassningsbara* fenomen. Vännerna fogas in där det är möjligt i det dagliga livet, bland make, barn, hemarbete och yrkesliv. Det kan röra sig om spridda stunder på förmiddagen när minsta barnet sover, efter lunch men innan skolbarnen kommer hem på eftermiddagen eller när barnen har nattats för kvällen. Väninnorna känner varandras arbets- och familjerytm och har en självklar förståelse för att man inte kan prata eller umgås vid vissa tidpunkter. Det finns en ömsesidig respekt för vars och ens behov av autonomi och hemliv. »Jag vet», säger man, »vi får prata sen.» Barnen tar tid och energi och ändrar också motivationen för t ex sällskapsliv på kvällar och nätter:

»Ja man har ju inte nåt uteliv. Innan man fått barnvakt och gjort sig i ordning och man kan ju ändå inte sova på morgonen så det känns bara besvärligt och det är lika bra att vara hemma. Och så känns inte behovet heller, det finns andra saker att göra. Så det är klart att det blir helt annorlunda.»

Av praktiska skäl träffas kvinnorna mest hemma hos varandra över en kaffekopp. Köket är den självklara platsen för samvaron, där de har kontroll över hemmets olika delar. Från diskbänken och köksbordet koordineras de olika sysslorna och samtalet löper hela tiden oförhindrat, mest runt vardagsnära de-

taljer. Det finns inga uttalade behov att göra något mer, att t ex gå på stan eller göra något arbete tillsammans, utan det är det gemensamma *pratet* och fiket som strukturerar umgänget. När kvinnorna resonerar kring detta i intervjuerna jämför de ofta med männen, som de menar inte har ro att sitta och prata, utan hela tiden måste vara praktiskt verksamma.

För kvinnornas del är det således i första hand ett rum för *pratet* som vänskapen kräver. Om inte personliga besök är möjliga fungerar telefonen som en fullgod ersättning för den fysiska kontakten och många väninrelationer lever helt via telefon. Att prata är alltså en självklar och prioriterad sysselsättning och ett av kriterierna på en god relation är att »*pratet inte tar slut*».

»Det är ganska konstigt, man har helt olika intressen fast på nåt sätt ändå så är vi så lika varann. Man kan bara prata, liksom, det blir aldrig tyst, bara prata på och ändå har man *egentligen* ingenting som sammanför en på nåt sätt intresseässigt. — Det är ju ett beroende det där, att liksom, ja vi pratar i telefon nästan varenda dag, det är ytterst sällsynt att vi inte pratar med varann. — ja vad pratar man? Det brukar våra karlar säga: 'hur kan man sitta och prata så där länge, ja, det tar aldrig slut, det tar aldrig slut med henne, vi är så lika varann, vi pratar om allt — det är en riktig vän. — Varje gång så måste man så där avsluta, nämen nu *måste* vi bara sluta.»

Att kontinuerligt så gott som varje dag dela vardagens händelser och detaljer, vad barnen sagt och gjort, vad grannen sagt, vilka priser som är bra i affären just nu, vilken lunch och middag som ska lagas m m, skapar ett sammanhållande kontinuum i tid och rum: »småmysigt att sitta och snacka — det är samma sak när man berättar om barnen 'sen stoppa han mat i munnen och sen spotta han ut', för mig är detaljerna jätteviktigt.» Ständigt upprätthålls den egna livsformen med äkten-skap, deltidsarbete, skötsel av barn och samtidigt skapas frizoner där just i pratandet den dagliga rytmen ges personlig mening och innebörd. Tillfälliga svackor i humöret kan lättas upp och gemensamt kommer man fram till ungefär att »vi fortsätter ett tag till, det är likadant här, vi tar en kopp kaffe.» Det var-

dagliga pratet om »ingenting» kan alltså samtidigt vara ett allvarligt begreppsförhållande om vad man som kvinnor har rätt att förvänta sig av tillvaron.

»Ibland känns det att nu måste jag prata med nån, man kan beklaga sig litegrann — 'nu har dom rivit ut hela huset.' — 'Ja det är likadant här', då känns det bättre, att det skriks lika mycket där. Jo det går bra att prata om ingenting.»

Trots de många anpassningarna och tidsnöden ser de intervjuade kvinnorna dock inte vänskapen som en bristvara, de har så det räcker och anser sig inte klara mera bland de dagliga rutinerna.

»Man kanske inte behöver nå mer heller, det är inget behov.» »Ändå på nåt sätt är jag lite av en ensamvarg, man kan vara båda delarna. Jag vill gärna ha distans, det märker jag.» »Jag tycker det räcker med två.» »Jag tycker inte det är kvantiteten utan kvaliteten som räknas och då tycker jag det räcker.»

Nya vänskaper ses inte som en önskad potential för vidgade vyer eller som förebilder för uppbrott ur tillvaron. Man är rädd om de vänner som finns och skulle inte låta relationerna försämrans på grund av tillfälliga missförstånd eller svårigheter. Det finns en beredskap och en vilja att »rädda» och »vårda» vänskapsförhållanden.

»Men jag tycker det är så viktigt att man vårdar vänskap. För mig är det viktigt. Men okej jag tar mig tid, för mig betyder det så mycket att jag tar mig tid. — Men det är en grej som jag tänkt på mycket, så var det ju inte förut. Då var man ju som en Tarzan alltså, man skulle vara överallt, för att på nåt vis tillfredsställa ... ja mamma då kanske eller vem det nu var. Man skulle hinna göra allt va. Men hade det där inom sig att man skulle visa att man klara det här och vara så duktig.»

Maken som vän

Innan jag började med undersökningen var min avsikt att försöka renodla begreppet *vänner* och inte räkna in kategorier som makar, mödrar eller övriga släktingar. I den här artikeln har jag släppt denna tanke, för att göra kvinnornas egna kategoriseringar tydliga. Att räkna maken som bäste vän är vanligt och

bekräftas också från andra undersökningar. (t ex Gullestad 1984). Några ser vänskapen med maken/sambon som den främsta:

»Ja han är min riktiga vän — man kan ju inte ha ett kärleksförhållande om man inte har ett vänskapsförhållande — jag kan tala om allt med honom, han är min riktiga vän.» »Han är den bästa vännen.» »Han är min absolut närmsta vän.»

Det är påtagligt att make/maka-relationen är ideologiskt dominant och det finns en uppfattning att den äkta maken *skall* vara ens bästa vän och många prioriterar starkt vänskapen med honom. (Gullestad 1984, Holter m fl 1982). I Marianne Gullestads undersökning skulle de flesta kvinnor föredra att ha äkte mannen som bästa vän och samtalspartner när det gäller vardagserfarenheter, men känner att männen helt enkelt inte är intresserade. (Gullestad 1984) En av de kvinnor som jag intervjuat framhåller vänskapen med maken men säger samtidigt att det är mycket hon inte »får ut»: »Vänskapsrelationen med Olle är annorlunda än den till Fva, för hon och jag vi pratar om så mycket annat som jag aldrig pratar med Olle om — ja vad ska jag säga, stickning och syning och sånt där som tjejer oftast gör, och så kanske mer om jag är ledsen för nånting. 'Men det löser sig', säger han då. Men Eva, vi sätter oss ner och pratar om det, det kanske blir så eller så eller så, man får liksom nysta upp det på nåt vis.»

Modern som vän

»Och min mamma hon är min vän också. Kan man ha sin mamma som vän? Jag tror också att det är mycket på grund av det som jag inte har så mycket vänner.»

Även modern har för många status av bästa vän. (jmf Rosengren 1991, Bott 1957). Man betonar tryggheten i att hon är den som känner en bäst, som vet vem man är. Dock sparar man ibland viss information för att inte hon ska oroas i onödan.

»Hon fyller en fruktansvärt stor del, hon vet ju vem jag är, hon är den enda som egentligen sett mig sen uppväxten — men som vuxet barn så sovrar man litegrann, man talar inte om allt

man tänker göra — om jag tänker göra en sak som jag vet att mamma tycker är dumdrigt så kanske jag inte säger det så långt i förväg utan nästan när jag har gjort det.»

Flera understryker detta att man kanske inte pratar med mamman om allting, utan skonar lite: »Ja till exempel det var en tråkig händelse med snatteri som till slut det visade sig att det inte var det, sånt kanske jag inte berättar på en gång, för det blir inte bättre...» Citatet aktualiserar frågan om öppenheten som problem i vänskapsrelationer. Språkforskaren Williams Rawlins diskuterar hur individer ständigt måste balansera mellan motsatta impulser att å ena sidan vara öppen och expresiv och å andra sidan vara tillbakahållen och restriktiv både för sin egen och den andres skull. Det kan vara svårt att välja vad som kan sägas och inte kan sägas till en vän och varje vänskap upprättar egna regler för öppenhet och diskretion (Rawlins 1983). Denna spänning blir i mitt urval tydlig främst när kvinnorna talar om mödrar som vänner. Jag är övertygad om att dessa pratregler finns i de flesta vänskaper, men att de är svåra att göra synliga. Detta beror dels på att det är svårt att prata om vad som är »förbjudna» ämnen, dels på att själva förekomsten av sånt »man inte talar om» strider mot ett accepterat idealt karaktäristikum för vänskap — att kunna vara helt öppenhetlig.

Den asymmetri som finns i mor-dotterrelationen och som egentligen borde motsäga den symmetri som vänskapen kräver ses i intervjuerna inte som något hinder. Kvinnorna framhåller tvärtom att de strävar efter en sådan relation i sitt eget moderskap — att ens barn ska kunna betrakta en som en vän och inte bara som mamma.

Två av kvinnorna nämner sin egen *system* som bästa vän. Ett skäl som de anger är tryggheten i att systemen känner till hela ens liv och ser en precis som man är.

Vänskap över könsgränserna

Vänskapens anpassningsbarhet blir mycket tydlig i frågan om att ha eller inte ha manliga vänner. Det framkommer hur svårt det är att vara vän med någon man som inte är ens

egen. Det kan dels röra sig om en anpassning till vad man vet eller förmodar är partnerns vilja, men även en anpassning till omvärlden, till grannar, släktingar och övriga bekanta.

»Jag tror inte Olle skulle acceptera det, det tror jag inte (skratt) jag tror inte jag skulle göra det heller om han skulle...» »Skulle vi inte haft någon respektive så skulle vi nog kunna ha samma vänskap.» »Man kanske klarar av trycket själv, men som nu när man har en familj att tänka på också, det kanske är andra familjemedlemmar som far illa.» »Omgivningen reagerar, det är där det sitter, det behövs så lite för att bli skvalter.»

De flesta poängterar att det är lättare att ha manliga vänner när man inte lever i ett fast förhållande, även om det då också finns en viss social kontroll. En av kvinnorna berättar om sina killkompisar som hon umgicks med när hon levde ensam med sin son. Hon menar att det var lättare att självklart lita på att killarna inte skulle föra vidare de förtroendet hon gav:

»Men samtidigt kände jag så här att det jag sa, då behövde jag aldrig säga det här får du inte säga, vi tjejer säger ju det mycket. Men med en kille då kände jag att jag vet att han säger ingenting. Jag kände att han var mera att lita på, det var mera stabilt, killar sitter inte och snackar.»

Hon tycker att man gott och väl kan ha en manlig vän och att det hundra procentiga förtroendet mellan makarna är viktigast.

»Alltså jag tycker att om jag har en manlig vän, han delar jag ju lika mycket med min man som en tjejkompis. Men om grannarna pratar så kan jag bjuda på det, för det här är ju en mognads-grej — Det grundläggande måste vara att lita hundra procentigt, man kan ju aldrig säga aldrig för man äger ju ingen människa, men för mig är det jätteviktigt att jag känner att han litar på mig och tvärtom. För gör man inte det då tycker jag att man nedvärderar en annan människa. Och händer det nåt då vet man ju konsekvenserna. Man måste ju hela tiden själv inse vad som kan hända. Det *kan* hända det vet man ju.»

Det som *kan* hända är underförstått kärlek och sexualitet. Donald O'Meara (1989) har i en tankeväckande artikel diskuterat icke-romantiska, icke-familjära, personliga relatio-

ner mellan kvinna och man. Detta slag av vänskap ställs inför speciella problem och utmaningar och O'Meara identifierar fyra områden där parterna måste »förhandla» sig fram till en fungerande relation. De måste bestämma sig för vilken sorts emotionellt band som finns mellan dem, om det är vänskap, platonisk kärlek, »vänskapskärlek», sexualitet eller romantisk kärlek (Rawlins 1982). O'Meara menar att kvinna-man-vänskapen kan innefatta de första tre, men att parterna också måste ta ställning till sexualiteten som känsla. Distinktionen mellan romans och vänskap är inte frånvaron av sexuell attraktion, utan den funktion som den har. I romansen är sexualiteten välkommen och förväntad, i vänskapen är sexuell attraktion något som *kan* accepteras och välkomnas som krydda, men också ses som ett förstörande element. Vidare måste vännerna konfronteras med att det föreligger könsmissig ojämlikhet i förhållandet.² Vänskapen strävar efter likhet (Suttles 1970, Paine 1969, 1974), men i förhållandet mellan kvinnor och män ser realiteterna annorlunda ut och måste alltså balanseras. Det sista dilemmat gäller kravet och utmaningen från omgivningen – hur ska man bevisa att det handlar om vänskap inför tredje part, som annars kan hota relationen med rykten och anspelningar? Strategin som de båda vännerna då tillämpar utgörs till stor del av icke-verbala tecken, tecken som är relevanta för vänskap, men irrelevanta för romantiska relationer. På detta sätt vill man få utomstående att förstå att man »bara är vänner», men att göra detta i ord får snarast motsatt effekt. De intervjuade kvinnorna ger inte uttryck för någon längtan efter manliga vänner, men det är svårt att avgöra hur mycket detta beror på en självklar anpassning till omgivningen – trycket från make och övriga vänner och bekanta.

Vila – empati – realism

Den vänskap som kvinnorna berättar om är tämligen fri från dramatiska känslsvängningar och beskrivs i termer av vila, stabilitet, lugn och harmoni. Det känns »lugnt och skönt», »man känner glädje och trygghet och

det gör en varm när man vet att dom ställer upp. Det känns bra.»

Det är viktigt att påpeka att det stillsamma vänskapsmönstret inte är präglad av uppgivenhet eller likgiltighet. Det utgör snarare en strategisk anpassning till vad man bedömer som överordnade realiteter och där de är medvetna om och solidariserar sig med varandras verkligheter. Vännerna kräver inga utbrytningsförsök, inga avståndstaganden – som de gemensamt vet ligger utanför det möjligas gräns. Som sådan är vänskapen måhända systembevarande, men i ett intensivt delande av varandras vardaglighet upprätthålls trygghet och identifikation i den livsform man gemensamt delar. Detta ska inte idealiseras, men ej heller osynliggöras och nedvärderas. Den svåra frågan är om vänskapsmönstret ska tolkas som ett uttryck för ett kvinnligt tolkningsföretärdade av ett relationsideal eller som ytterligare ett bevis på kvinnors förmåga till anpassning och överlevnad inom en patriarkaliskt definierad livsform.

Arbetet med denna artikel har väckt fler frågor än den besvarar, frågor som kommer att vara framträdande i min fortsatta undersökning. De kvinnor jag hittills intervjuat utgör en tämligen homogen grupp. Hur kan man kontrastera dessa kvinnors levnadsmonster mot kvinnor som lever under andra villkor – som ensamstående, som heltidsarbetande, som högutbildade? Hur ser förhållandet mellan retorik och praxis ut för andra grupper och individer? I hur hög grad är vänskapen anpassad till en normerande äktenskapsideologi och hur påverkar detta även dem som lever ensamma? Är vänskap något som hjälper människor att leva, men som också samtidigt innebär tvång och ofrihet?

NOTER

- 1 Jämför Hanne Haavinds resonemang om hur kvinnlighetens essens är att få det olikvärdiga att framstå som likvärdigt. (Haavind 1979)
- 2 Denna artikel är en av de få som tar upp maktproblematiken mellan könen när det gäller vänskapens utformning.

LITTERATUR

- Acker, Joan, Barry, Kate och Esseveld, Joke, »Feminism, female friends, and the reconstruction of intimacy», i Lopata, H Z och Maines, D (eds) *Research in the interweave of social roles: Friendship*. Vol 2. JAI Press Inc Greenwich Connecticut 1981.
- Alberoni, Francesco, *Vänskap*. Korpen, Göteborg 1987.
- Argyle, Michael och Henderson, Monika, »The rules of friendship», i *Journal of Social and Personal Relationships*, 1, 1984.
- Bell, Robert, R, »Friendships of women and of men», i *Psychology of Women Quarterly*, vol 5 (3), 1981.
- Block, Joel D och Greenberg, Diane, *Women and friendship*. Franklin Watts New York Toronto, 1985.
- Bott, Elisabeth, *Family and social network. Roles, norms and external relationships in ordinary urban families*. London Tavistock Publications Ltd 1957.
- Brain, Robert, *Friends and lovers*. Hart Davis, MacGibbon London 1976.
- Caplan, P och Bujra, J M (eds), *Women united, women divided*. London Tavistock, 1978.
- Egelund Christiansen, Katrine och Malmquist, Susanne, »Lidt om det gode og meget om det onde – en problematisering af venindeforhold», i *Forum for kvindeforskning*, nr 1, 1989.
- Faderman, Lilian, *Surpassing the love of men*. New York 1980.
- Gullestad, Marianne, *Kitchen-table society. A case study of the family life and friendships of young working-class mothers in urban Norway*. Universitetsförlaget 1984.
- Friberg, Tora, *Kvinnors vardag. Om kvinnors arbete och liv. Anpassningsstrategier i tid och rum*. Meddelanden från Lunds universitets geografiska institutioner 109, Lund University Press 1990.
- Gibbs, Margaret, Auerbach, Doris och Fox, Margery, »A comparison of male and female same-sex friendships», i *International Journal of Women's Studies*, nr 3, 1980.
- Haavind, Hanne, »Kvinnelighet og frigjøring», i *Teori og metode i kvinnoforskningen*. Arbeidsnotat 1/84. NAVFs sekretariat for kvinneforskning. Oslo 1979.
- Hacker, Helen Mayer, »Blabbermouths and clams: sex differences in self-disclosure in same-sex and cross-sex friendship dyads», i *Psychology of Women Quarterly*, vol 5 (3), 1981.
- Hinde, R A, »The basis of science of interpersonal relationships», i Duck, S och Gilmour, R (eds), *Personal relationships: Studying personal relationships*. London Academic Press 1981.
- Holter, Harriet m Il, »Venninner», i Holter, Harriet (red) *Kvinner i fellesskap*. Kvinners levekår og livsløp. Universitetsforlaget 1982.
- Lindvall, Karin, »Vi måste prata mer – om samtal kring mödrar, döttrar och känslor», i Arnstberg, K-O (red), *Bläckfisken. Om tillva-rens tolkning, sunt förnuft och psykologins utbildning*, Carlssons förlag Stockholm 1987.
- Lundgren, Britta, »Jordhumlor och själsfränder. Om vänskapens kulturella variationer», i *Ume-ethnologi, Meddelanden från Etnologiska institutionen vid Umeå universitet*, nr 20, 1991.
- O'Connor, Pat, *Friendships between women: A critical review*. Utkommer Harvester Wheat-sheaf 1992.
- O'Meara, J Donald, »Cross-sex friendship: Four basic challenges of an ignored relationship», i *Sex Roles*, vol 21, nos 7/8 1989.
- Orbach, Susie och Eichenbaum, Luise, *Kvinnor emellan. Om kärlek, avund och konkurrens i kvinnors vänskap*. Wahlström & Widstrand, Stockholm 1989.
- Paine, Robert, »In search of friendship: An exploratory analysis in 'middle-class' culture», i *Man*, vol 4, no 4, 1969.
- Paine, Robert, »Anthropological approaches to friendship» i Leyton, Elliott (ed), *The Compact. Selected Dimensions of Friendship*, Memorial University of Newfoundland, 1974.
- Raymond, Janice, *A passion for friends. Towards a philosophy of female affection*. Beacon Press Boston 1986.
- Rawlins, William, K, »Cross-sex friends and the communicative management of sex-role expectations», i *Communication Quarterly*, 30, 1982.
- Rawlins, William K, »Openness as problematic in ongoing friendships: two conversational dilemmas», i *Communication monographs*, vol 50, 1983.
- Rosengren, Annette, *Två barn och eget hus. Om kvinnors och mäns världar i småsamhället. En etnologisk studie*. Carlssons förlag Stockholm 1991.
- Rubin, Lillian, *Just friends. The role of friendship in our lives*. Harper & Row, New York 1985. (Sv övers Bara vänner, Natur och kultur 1987.)
- Sapadin, Linda, A, »Friendship and gender: Perspectives of professional men and women», i *Journal of Social and Personal Relationships*, no 5, 1988.
- Smith-Rosenberg, Carroll, »The female world of love and ritual: Relations between women in

- nineteenth-century America.» *Signs*, nr 1, 1975.
- Suttles, G D, »Friendship as a social institution», i McCall, G J et al (eds) *Social Relationships*, Chicago 1970.
- Tiger, Lionel, »Sex-specific friendship», i Leyton, Elliott (ed), *The Compact. Selected Dimensions of Friendship*, Memorial University of Newfoundland, 1974.
- Williams, Dorie Giles, »Gender, masculinity-femininity, and emotional intimacy in same-sex friendship», i *Sex Roles*, vol 12, nos 5/6, 1985.
- Wright, Paul, H, »Men's friendships, women's friendships and the alleged inferiority of the latter», i *Sex Roles*, vol 8, no 1, 1982.
- Wright, Paul, H, »Interpreting research on gender differences in friendship: a case for moderation and a plea for caution», i *Journal of Social and Personal Relationships*, vol 5, 1988.

SUMMARY

Tranquillity, empathy, realism – on friendship between women.

This study is based on qualitative interviews with women working part time and with a strong family orientation. Since the women regarded trust and reliability as the most highly praised friendship values the interviews are characterised by a reluctance to give detailed ethnographic descriptions of the friendship contents. The women mostly choose women friends who are similar to themselves regarding life mode and marital ideology. The everyday world of housework, marriage, child care and part time labour constitute the structural, ideological and situational framework for friendship patterns. The different friendships are to a high extent adjusted to this framework and the moral discourses hereby created among the women serve a function to combine a tolerancy of individual liberty and a concern for family responsibility.

*Britta Lundgren
Etnologiska institutionen
Umeå Universitet
S-901 87 Umeå
Sverige*